

กัมมธารยะ บทนามทั้ง ๒ มีวิภัตติและวจนะเสมอกัน	
- วิเสสนบุพบท	บทหน้าเป็นคุณนาม บทหลังเป็นนามนาม มักมีคำแปลว่า “ <u>ผู้/ตัว/มี/อัน...</u> ” อยู่ระหว่างศัพท์ • มหนโต ปุริโส <u>มหาปุริโส</u> บุรุษใหญ่
- วิเสสนุตตรบท	บทหน้าเป็นนามนาม บทหลังเป็นคุณนาม มักมีคำแปลว่า “ <u>ผู้/ตัว/มี/อัน...</u> ” อยู่ระหว่างศัพท์ • สโตโต วิเสโส <u>สโตตวิเสโส</u> สัตว์วิเศษ
- วิเสสนโนภยบท	คุณนามทั้งสองบท ควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย”, ในบทสมาสแปลว่า “ <u>ทั้ง...ทั้ง...</u> ” • สิตถจจ สมภูฏจจ <u>สิตถสมภูฏ</u> (ฐาน) (ที่) <u>ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง</u>
- วิเสสนูปมบท (อุปมาบุพบท) (อุปมานุตตรบท)	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “... <u>เพียงตั้ง...</u> ” (เป็นสมาสนามโดยมาก) • กาโก อิว สุโร <u>กาทสุโร</u> (นโร) (คน) <u>กล้าเพียงตั้งกา</u> • นโร สีโห อิว <u>นรสีโห</u> <u>นระเพียงตั้งสีหะ</u>
- สัมภวานบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย อิติ ศัพท์ มีคำแปลว่า “ <u>ว่า...</u> ” บทหลังเป็นนามนาม • สโตโต อิติ สญญา <u>สโตตสญญา</u> <u>ความสำคัญว่าเป็นสัตว์</u>
- อวธารณบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย เอว ศัพท์ มีคำแปลว่า “ <u>คือ...</u> ” บทหลังเป็นนามนาม (เป็นสมาสนามโดยมาก) • พุทโธ เอว รตนิ <u>พุทธรตนิ</u> <u>รัตนะคือพระพุทเจ้า</u>
- นบุพบท	มี น ศัพท์เป็นบทหน้า มีคำแปลว่า “ <u>มิใช่..., ไมใช่...; เป็น...หามิได้, ไม่เป็น...</u> ” บทหลังเป็นนามนาม • น มนุสโส <u>อมนุสโส</u> (อัย สโตโต) (สัตว์นี้) <u>มิใช่มนุษย์</u> น อริโย <u>อนริโย</u> (อัย ชโน) (ชนนี้) <u>มิใช่พระอริยะ</u>
ทิกุ (สมาหาร) (อสมาหาร)	บทหน้าเป็นปกติสังขยา (๑-๙๘) บทหลังเป็นนามนาม • ตโย โลกา <u>ติโลก</u> <u>โลก ๓</u> • จตสโส ทิสสา <u>จตุททิสสา</u> <u>ทิส ๔ ท.</u>
ตัมปุริสะ (มีขณเฑาะ)	บทหน้าเป็นนามนามลงวิภัตติตั้งแต่ทุติยา-สัตตมมี มีคำแปลอายตนิบาต (ซึ่ง, ผู้, ...) (เป็นสมาสนามโดยมาก) • สุขุ ปโตโต <u>สุขุขปโตโต</u> (ปุริโส) (บุรุษ) <u>ถึงแล้วซึ่งสุข</u> • อสเสน (นียุตโต) รโธ <u>อัสสรโธ</u> <u>รถเทียมแล้วด้วยม้า</u>
ทวันทวะ (สมาหาร) (อสมาหาร) (บุพเพกเสส-อสมาหาร)	นามนาม ๒ บทขึ้นไปควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย” ในบทสมาสแปลว่า “ <u>และ</u> ” • ปโตโต จ จีวรจ <u>ปโตตจีวร</u> <u>บาตรและจีวร</u> • สาริปุโตโต จ โมคคัลลาโน จ <u>สาริปุโตโตโมคคัลลانا</u> <u>พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.</u> • สาริปุโตโต จ โมคคัลลาโน จ <u>สาริปุตตา</u> <u>พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.</u>
อภัยยภาวะ (อุปสัคคบุพพะกะ) (นิปาตบุพพะกะ)	ในบทสมาส บทหน้าเป็นอุปสัค/นิบาต แปลบทหน้าก่อน บทหลังเป็นนามนาม • นครสส <u>สมิปี อุนนคร</u> <u>ที่ใกล้แห่งเมือง</u> • นครสส <u>อนโต อุนโตนคร</u> <u>ภายในแห่งเมือง</u>
พหุพพิท (ตุลยาธิกรณ) (ฉัญฐี-ภินนาธิกรณ)	มีคำแปลว่า “ <u>มี</u> ” ขึ้นต้นสมาส (ยกเว้น สหบุพบท พหุพ.) • กตฺ ปุณฺณฺ เยน, โส <u>กตฺปุณฺณ</u> (ปุริโส) <u>มีบุญอันทำแล้ว.</u> เป็นคุณนามบทหนึ่ง นามนามบทหนึ่ง วิภัตติวจนะเสมอกัน • อสิ ทตฺเถ ยสส, โส <u>อสิทตฺเถ</u> (โยโธ) <u>มีดาบในมือ.</u> นามนาม ๒ บท มีวิภัตติต่างกัน
- นบุพบท	มีคำแปลว่า “ <u>ไม่มี, มี...หามิได้</u> ” (นตถิ) • นตถิ ตสส ปุโตโตติ <u>อปุโตโตโก</u> (ปุริโส) <u>ไม่มีบุตร</u>
- สหบุพบท	มีคำแปลว่า “ <u>เป็นไปกับด้วย...</u> ” (สห ศัพท์) บทสมาสมักลบ ท. (แปลโดยอรรถ: <u>พร้อมทั้ง..., พร้อมด้วย..., มี...</u>) • สห ปุตเตน โย วตตตติติ <u>สปุตโต</u> (ชโน) <u>เป็นไปกับด้วยบุตร</u>
- ฉัญฐีอุปมาบุพบท	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “ <u>มี...เพียงตั้ง...แห่ง...</u> ” • สุวณฺณสส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสส, โส <u>สุวณฺณวณฺโณ</u> (ภควา) <u>มีวรรณะเพียงตั้งวรรณะแห่งทอง</u>

ตัวอย่างสมาสแต่ละประเภท

สมาสที่มีคำขีดเส้นใต้ หมายถึงเป็นสมาสนาม(นาม) และมีบทหน้าหรือบทหลัง นั้นๆ เป็นประธานของสมาส และแปลบทนั้นก่อน
สมาสที่เหลือเป็นสมาสคุณ(นาม) มีอัญญาบท (ศัพท์ในวงเล็บ) เป็นประธาน และแปลก่อนศัพท์ในสมาส. ทวิทวิสมาสเป็นประธานทุกบท แปลบทซ้ายสุดก่อน

กัมมธารยะ

- วิเสสนบุพบท	มหนโต ปุริโส	<u>มหาปุริโส</u>	บุรุษใหญ่
- วิเสสนุตตรบท	สตโต วิเสโส	<u>สตตวิเสโส</u>	สัตว์วิเศษ
- วิเสสโนภยบท	สีตลจ สมภูณจ	<u>สีตสมภูณ</u> (ฐาน)	(ที่) <u>ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง</u>
- วิเสสโนปมบท (อุปมาบุพบท)	กาโก อิว สุโร	<u>กากัสสุโร</u> (นโร)	(คน) <u>กล้าเพียงดั่งกา</u>
	(อุปมานุตตรบท) นโร สีโท อิว	<u>นรสีโท</u>	<u>นระเพียงดั่งสีหะ</u>] เป็นสมาสนามโดยมาก
- สัมภวานบุพบท	สตโต อิติ สณญา	<u>สตตสณญา</u>	ความสำคัญว่าเป็นสัตว์
- อวธารณบุพบท	พุทโธ เอว รตน	<u>พุทธรตน</u>	รัตนะคือพระพุทธรเจ้า (เป็นสมาสนามโดยมาก)
- นบุพบท	น มนุสโส	<u>อมนุสโส</u> (อโย สตโต)	(สัตว์นี้) <u>มิใช่มนุษย์</u>

ทิกุ	(สมาหาร)	ตโย โลกา	<u>ติโลก</u>	โลก ๓
	(อสมาหาร)	จตสโส ทิสา	<u>จตททิสา</u>	ทิศ ๔ ท.

ตปปุริสะ		สุขิ ปตโต	<u>สุขปตโต</u> (ปุริโส)	(บุรุษ) <u>ถึงแล้วซึ่งสุข</u>
	(มัจฉะโลป)	อสนน (นิยตุโต) รโถ	<u>อสนรโถ</u>	<u>รถเทียมแล้วด้วยม้า</u>] เป็นสมาสนามโดยมาก

ทวันทวะ	(สมาหาร)	ปตโต จ จีวรณจ	<u>ปตตจีวร</u>	บาตรและจีวร
	(อสมาหาร)	สาริปุตโต จ โมคคัลลาโน จ	<u>สาริปุตตโมคคัลลانا</u>	พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.
	(บุพเพกเสส)(อสมาหาร)	สาริปุตโต จ โมคคัลลาโน จ	<u>สาริปุตตา</u>	พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

อภัยยภาวะ	(อุปสัคคบุพพะกะ)	นครสส สมิป	<u>อุปนคร</u>	ที่ใกล้แห่งเมือง
	(นิปาทบุพพะกะ)	นครสส อนโต	<u>อนโตนคร</u>	ภายในแห่งเมือง

พหุพพิท	(ตุลยาธิกรณ)	กตํ ปุณญํ เยน, โส	<u>กตปุณญ</u> (ปุริโส)	<u>มีบุญอันทำแล้ว</u>
	(ภินนาธิกรณ)	อสิ หตเถ ยสส, โส	<u>อสิหตโธ</u> (โยโร)	<u>มีดาบในมือ</u>
	(อันตโลป)	ปลงจสตานิ ปมาณานิ เยสํ, เต	<u>ปลงจस्ता</u> (ภิกขุ)	<u>มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (=ปลงจสตปมาณา)</u>
- นบุพบท		<u>นตถิ</u> ตสส ปุตโตติ	<u>อปุตตโก</u> (ปุริโส)	<u>ไม่มีบุตร</u>
- สหบุพบท		<u>สท</u> ปุตเตน โย วตตตีติ	<u>สปุตโต</u> (ชโน)	<u>เป็นไปกับด้วยบุตร</u>
- ฉัญญูอุปมาบุพบท		สุวณณสส วณโณ อิว วณโณ ยสส, โส <u>สุวณณวณโณ</u> (ภควา)		<u>มีวรรณเพียงดั่งวรรณแห่งทอง</u>

สำเนียงวิเสสนะ ผู้..., ตัว..., มี..., อัน...

ผู้... ใช้กับบุคคล อุ. ภิกษุผู้ฉลาด ตัว... ใช้กับสัตว์(ดิรัจฉาน) อุ. ช้างตัวประเสริฐ (หตถินาโค)

มี... ใช้ได้ทั่วไป อัน... ใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่บุคคล สัตว์ เช่น สิ่งของ, นามธรรม อุ. ปราสาทอันงาม, ธรรมอันเลิศ

การสังเกตเพื่อกำหนดประเภทของสมาส

- สังเกตจากคำแปลบทสมาส และ/หรือ คำแปลในรูปวิเคราะห์
- สังเกตจากศัพท์บาลีในบทสมาส และ/หรือ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์

มัจฉะโลป	ลบศัพท์ในท่ามกลาง
อันตโลป	ลบศัพท์ที่สุด (ศัพท์หลัง)
บุพเพกเสส	(ลบ)เหลือศัพท์ต้นศัพท์เดียว